

УДК 811.161.2'373.2 (043)

М. М. Цілина

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (м. Київ)

СУТНІСТЬ ІДЕОКОНЦЕПТУ В УКРАЇНСЬКИХ РАДЯНСЬКИХ ФІЛЬМОНІМАХ ЗОЛОТОЇ КОЛЕКЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО КІНО

Висвітлено основні особливості семантики і структури найменувань українських радянських фільмів. Детально розглянуто фільмоніми золотої колекції вітчизняного кіно. На прикладі назв фільмів суспільного надбання проаналізовано принципи їх номінації, з'ясовано мотиваційну основу, встановлено сутність ідеологічного складника в утворенні цих онімів.

Ключові слова: ідеоніми, фільмоніми, ідеоконцепт, трансонімізація, пропріативні класи.

Цілина М. М. Открытый международный университет развития человека «Украина» (г. Киев). **СУЩНОСТЬ ИДЕОКОНЦЕПТА В УКРАИНСКИХ СОВЕТСКИХ ФИЛЬМОНИМАХ ЗОЛОТОЙ КОЛЛЕКЦИИ ОТЕЧЕСТВЕННОГО КИНО**

Освещены основные особенности семантики и структуры названий украинских советских фильмов. Детально рассмотрены фільмоніми золотої колекції отечественного кино. На примере названий фильмов общественного достояния проанализированы принципы их номинации, выяснена мотивационная основа, установлена сущность идеологической составляющей в образовании этих онимов.

Ключевые слова: идеонимы, фильмонимы, идеоконцепт, трансонимизация, пропріативные классы.

Tsilyna M. M. Open International University of Human Development «Ukraine» (Kyiv). **THE ESSENCE OF THE UKRAINIAN SOVIET IDEOCONCEPT IN FILMONIMS OF THE GOLDEN COLLECTION OF NATIONAL CINEMA**

In the system of proprietary lexicon a significant place is occupied by the names of Ukrainian films. This group is usually considered as an onomastic system of ideonyms – proper names of objects of culture. However, despite a large number of such names they are not researched enough in Ukrainian linguistics. Therefore, despite the obvious need to fill the gap in the study of onim's space, we consider it necessary to investigate the Ukrainian Soviet filmnomy Golden Collection of national cinema, because they, in our opinion, are in the field of cinema forming the ideological basis of contemporary culture and were rightly considered public domain. This collective of cinema works creation involves directors, writers, film crew, actors, film studios and workers not only Ukrainian, but this is our «national product», despite the pros and cons of various historical inclusions.

Thus, we see that filmonyms of the Golden Collection of Ukrainian national cinema – especially onyms which have an ideological basis, formed in the spirit of then ruling Communist Party policy. The specificity of these names is that they are symbolic and metaphorical names used in other spheres of onym's vocabulary, including anthroponyms, etc. ergonym migration and lexical-semantic processes in the middle of the most ideonyms.

Key words: ideonimy, filmonimy, ideokoncept, transonimizacija, propriativny klassy.

У системі пропріативної лексики значне місце займають найменування українських фільмів. Цю групу ономастики зазвичай розглядають у системі ідеонімів – власних назв об'єктів духовної культури [5, с. 61]. Проте попри значну кількість такі назви майже не досліджені в українській лінгвістиці. Значний поступ зроблено в освоєнні російських фільмонімів, зокрема лінгвістичний аналіз найменувань кінофільмів здійснила О. В. Книш [3], у структурно-семантичному і функціонально-прагматичному аспектах їх досліджувала Ю. М. Подимова [6]. О.А. Бурмистрова назви творів кіномистецтва розглядала загалом серед артіонімів [1]. Тому з огляду на очевидну потребу заповнити лакуну у вивченні цього онімного простору вважаємо за необхідне дослідити українські радянські фільмоніми

золотої колекції вітчизняного кіно, оскільки саме вони, на нашу думку, у галузі кіномистецтва сформували ідеологічну основу тогочасної культури. Ці колективні кінотвори, у створенні яких брали участь режисери, сценаристи, знімальна група, актори, працівники кіностудій і не лише українські, є нашим «національним продуктом», незважаючи на різні історичні вкраплення.

Перше українське кіно зняли у вересні 1896 р., а сама кіноіндустрія почала функціонувати фактично з 30-х рр. минулого століття, коли у промисловість активно впроваджувалась індустріалізація і на всіх рівнях духовної культури нав'язувалась визначна роль комуністичної партії. Тому відповідно перші найменування фільмів, як і їх змістове спрямування були цілком пов'язані з панівною ідеологією. Можемо стверджувати про наявність ідеоконцепту в перших назвах українських кінофільмів. Спробуємо з'ясувати сутність і особливості такого назвотворення.

Так, назва кінопоєми О. Довженка *«Аероград»* (про будівництво форпосту на Тихому океані, де утворився «радянський Вавилон» з колишніх червоних партизанів, старовірів, колгоспників, куркулів, бандитів та іншого різного люду) – складне іменникове утворення, першою частиною якого є префіксоїд *аеро-*, що в дусі тієї епохи характеризувало щось нове (*аеропорт, аеродром, аеронавт* – тоді своєрідні неологізми), а друга, навпаки, архаїчна частина – *град*, очевидно, виконувала стилістичну функцію – піднести, возвеличити значення цього великого форпосту. У результаті поєднання історичного й новітнього компонентів було утворено не тільки нове слово, а ще й слово-назву зі своєрідною ідеологією оплоту найкращого життя.

Інший шедевр світового кіно, останній німий фільм Олександра Довженка, опоетизований погляд автора на соціальні зміни на селі, викликані колективізацією, – *«Земля»*. Його назва немовби проста, однак у той же час глибока і багатозначна, як і слово *земля*, що означає і ґрунт, і батьківщину, і планету. Це кінематографічний твір про перші кроки колективізації в Україні, про класову боротьбу і революційну романтику, про красу і щедрість землі.

Назва фільму режисера В. Брауна *«Блакитні дороги»* (про героїчну працю моряків, які у мирні дні з ризиком для життя розчищають глибини морів від мін, залишених війною) є символічною і водночас метафоричною. Назва фільму перш за все асоціюється з кольором моря, бо мова йде про морські шляхи. Дорога також може бути й у небі – тут уже йдеться про небезпеку праці мінера, який працює, не бачачи міни, тобто наосліп. Це асоціюється зі слідом від реактивного літака – ось він є, а потім зникає.

Символічним є найменування першого звукового неігрового художнього фільму режисера Д. Вертова *«Симфонія Донбасу»*. Використання музичного терміна в назві стрічки про будівництво Донбасу не тільки підкреслює звукову специфіку фільму, а й підносить шахтарську працю на одну з найвищих сходинок людської діяльності.

Фільм *«Подвиг розвідника»* (режисер Б. Барнет) розповідає про мужність і героїзм радянських розвідників, які діяли в тилу ворога в період Великої Вітчизняної війни, а *«Нескорені»* (режисер М. Донської) – про боротьбу простих радянських людей в роки війни та їх внесок у здобуття перемоги. В обох назвах по суті лежить одна ідея, однак структурна і семантична наповненість фільмонімів різна. У першому випадку маємо двокомпонентне найменування, між елементами якого встановлено підрядні зв'язки керування, в другому – однослівне віддієприкметникове із заперечною часткою *не-*, що підкреслює нездоланність героїв.

Фільмоніми «Третій удар» (режисер І. Савченко) та «Одинадцятий» (режисер Д. Вертов) мають числівникові компоненти, які акцентують на собі увагу. Проте якщо розглянути змістовий аспект, то компонент *третій* у першій назві вказує на спробу та здійснення розгрому німецько-фашистських військ у Криму, а *одинадцятий* у другій – на 11-річчя Жовтневої революції.

Назва фільму І. Савченка «Тарас Шевченко» має прозорий принцип номінації, це відантропонімне утворення. Ідеоконцепт ґрунтується на житті і творчості великого українського поета, провісника нашої етнокультури. Можна стверджувати, що фільмонім не тільки трансонімізувався з мовного погляду, а й набув ознак своєрідного етноконцепту – виразника духовної культури української нації.

Чимало фільмів присвячено героям громадянської, Великої Вітчизняної та визвольних війн. Тому оніми на позначення їх найменувань в основному також відантропонімі: «Олександр Пархоменко» (режисер Л. Луков) – фільм про легендарного полководця, героя громадянської війни Олександра Пархоменка (1886–1921); «Кармелюк» (режисер Г. Тасін) – про боротьбу селян Західної України, очолюваних народним героєм Кармелюком, проти панського іґа; «Щорс» (режисер О. Довженко) – про героя громадянської війни, полководця Миколу Щорса (1895–1919). Подібні назви можуть походити і від інших пропріативних класів, зокрема хрононімів – власних назв історично значимих періодів [5, с. 147]: «Коліївщина» про одну із сторінок визвольного руху в Україні – повстання «коліїв» (кріпаків і ремісників) проти свавілля феодалів і польської шляхти, яке завершилося жорстокою розправою російськими каральними експедиціями в 1768 р.

Серед золотого фонду українського кіно є екранізації відомих творів класики: «Майська ніч» (режисер М. Садкович), «Сорочинський ярмарок» (режисер М. Екк) за однойменними повістями М. Гоголя; «Мартин Боруля» (режисер О. Швачко) за п'єсою І. Карпенка-Карого; «Назар Стодоля» (режисер Г. Чухрай) за драмою Т. Шевченка; «Тасмичий острів» (режисер Е. Пенцлін) за романом Ж. Верна; «Наталка Полтавка» (режисер І. Кавалерідзе) за п'єсою І. Котляревського; «Вершники» (І. Савченка) за мотивами однойменного роману Ю. Яновського; «Райдуга» (режисер М. Донської) за повістю В. Василевської. Ці назви утворено шляхом трансонімізації всередині великого класу ідеонімів – лексичні одиниці із сектора белетристиконімів [7, с. 11] перейшли до сектора фільмонімів.

У всій палітрі вітчизняного кіно обов'язково слід звернути увагу на кінотвори, присвячені людині праці, що, на нашу думку, є визначним поступом не тільки в розвитку кіноіндустрії, а й утвердженні ідей гуманізму в суспільстві. Так, «Людина з кіноапаратом» (режисер Д. Вертов) – художній фільм про правду життя, яку побачила і зафіксувала камера. У 1964 р. на Міжнародному кінофестивалі в Мангеймі стрічка увійшла до списку 12 найкращих документальних фільмів світу. Серед таких і фільми «Трактористи» (режисер Є. Помещиков), «Боксери» (режисер В. Гончуков), «Моряки» (режисер В. Браун), «Винищувачі» (режисер Е. Пенцлін) – лідер радянського кінопрокату в 1940 р., назви яких мають відапелятивне походження із указівкою на професію, рід діяльності тощо. Як бачимо, загальні найменування, що лягли в основу даних онімів, вжито у множині. Це, напевно, підкреслює не тільки те, що мова йде про багатьох осіб певної професії, а й те, що їх діяльність є покликанням і здатна творити добро для інших людей.

Українська фільмографія була б неповною без кінотворів для дітей і про дітей. «Мітька Лелюк» (режисери М. Маслюков, М. Маєвська) – дитячий пригодницький фільм про участь дітей у партизанському русі в Україні в роки громадян-

ської війни; *«Ванька і месник»* (режисер А. Лундін) – про пастушка-сироту Ваню Огнева, якому одного разу вдалося врятувати від переслідування білогвардійців двох червоноармійських розвідників. Юний герой здійснює кілька героїчних подвигів і представлений до високої нагороди. У назвах цих фільмів – пестливі імена дітей, причому на російській кшталт і з революційною героїкою. Остання є прикметою радянського кіно в цілому і невід’ємним компонентом майже всіх фільмів, а в деяких – основною ідеєю. Візьмемо, наприклад, *«Арсенал»* (режисер О. Довженко) – історико-революційну кінопоему про повстання робітників київського заводу «Арсенал» проти Центральної Ради в січні 1918 р. У цьому випадку фільмонім є відергонімним. *«Визволення»* (режисер О. Довженко) – художньо-документальний фільм, присвячений приєднанню Західної України до Радянського Союзу; назва символічна і однозначна на той час, однак сьогодні ми можемо її тлумачити тільки в лапках зі знаком питання – чи є приєднання до Радянського Союзу «визволенням» Західної України? Єдиний позитивний момент такого визволення, на нашу думку, – возз’єднання з усією Україною.

Таким чином, бачимо, що українські фільмоніми золотої колекції вітчизняного кіно – це переважно оніми, які мають ідеологічну основу в дусі тогочасної панівної політики комуністичної партії, символічні і метафоричні назви, антропоніми, ергоніми і т. д.

Бібліографічні посилання

1. **Бурмистрова Е. А.** Названия призведенный искусства как объект ономастики : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. : 10.02.01 «Русский язык» / Е. А. Бурмистрова. – Волгоград, 2006. – 18 с.
2. **Каталог фільмів Всеукраїнського проекту «Кінофонд телекомпанії : Золота колекція вітчизняного кіно»**, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.trk-tag.kiev.ua/fond/kinofond.pdf>. – Заголовок з екрана.
3. **Кныш Е. А.** Лингвистический анализ наименований кинофильмов в русском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. : 10.02.01 «Русский язык» / Е. А. Кныш. – О., 1992. – 17 с.
4. **Матеріали до історії українського кіно (1991–2011)** : бібліогр. покажч. / авт.-упоряд. : Н. Тертичка, Н. Казакова ; наук. ред. В. Кононенко. – К., 2013. – Вип. 1. Публікації в наукових збірниках та матеріалах конференцій. – 216 с.
5. **Подольская Н. В.** Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
6. **Подымова Ю. Н.** Названия фильмов в структурно-семантическом и функционально-прагматическом аспектах : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Ю. Н. Подымова. – Майкоп, 2006. – 205 с.
7. **Теория и методика ономастических исследований.** – М. : Наука, 1986. – 256.
8. **Торчинський М. М.** Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. : 10.02.01 «Українська мова» / М. М. Торчинський / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2009. – 29 с.

Надійшла до редколегії 20.10.14